



ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SUÇLULUK KAVRAMI ÜZERİNE METAFORİK BİR İNCELEME¹

A METAPHORICAL INVESTIGATION ON THE CONCEPT OF GUILT AMONG COLLEGE STUDENTS

Duygu DİNÇER²

Özet

Suçluluk duygusu olumsuz sosyal duygulardan biridir ve kişilerarası ilişkileri düzenlemektedir. Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin suçluluk kavramına ilişkin algılarını metafor analizi yoluyla incelemektir. Çalışmaya 278 üniversite öğrencisi katılmıştır. Elde edilen metaforlar betimsel analiz ve içerik analizi yöntemleriyle analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları suçluluk duygusuna ilişkin metaforların üç tema ve on üç alt kategori altında toplandığını göstermiştir. Bu sonuçlara göre suçluluk duygusu hata yapma, norm ihlali ve olumsuz değerlendirilme durumlarında ortaya çıkmaktadır. Bu duyguya davranış ve zarar odaklı değerlendirmeler, benlikle ilgili değerlendirmeler, pişmanlık, vicdani rahatsızlık ve huzursuzluk, acı çekme, zihin karmaşası, yakalanma ve ceza korkusu ve kurtulma isteği eşlik etmektedir. Son olarak, suçluluk duygusu insanları itiraf, telafi ve kalıcı iz deneyimlemeye sevk etmektedir. Araştırma bulguları ilgili alanyazın ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suçluluk duygusu, benlik, metaforlar, üniversite öğrencileri.

Abstract

The feeling of guilt is one of the negative social emotions and it regulates interpersonal relationships. The aim of this study was to examine college students' perceptions of the concept of guilt through metaphor analysis. Two hundred seventy-eight college students participated in the study. The obtained metaphors were analyzed by descriptive and content analysis methods. The findings revealed that the metaphors were grouped under three themes and thirteen subcategories. According to results, guilt was evoked by mistakes, transgressions and negative evaluations by others. Also, the feeling of guilt was accompanied by behavior-harm-focused evaluations, self-focused evaluations, regret, a pang of conscience and restlessness, confusion, fear of punishment and being caught, and a desire to getting rid of the situation. And finally, the feeling of guilt motivated people to experience confession and reparation and, a persistent trace. Findings of the study were discussed in light of the current literature.

Keywords: Guilt, self, metaphors, college students.

¹ Bu çalışma yazarın 2013 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalında tamamlamış olduğu “Üniversite öğrencilerinin suçluluk ve utanç kavramlarının incelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiş olup 4-6 Eylül 2014 tarihleri arasında Kocaeli Üniversitesi'nde gerçekleştirilen 23. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultay'ında sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi, İbn Haldun Üniversitesi, drduygudincer@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2496-6902

1. GİRİŞ

Suçluluk biyolojik, psikolojik, felsefi ve dinî yönleriyle üzerinde önemle durulan duygulardan biridir ve Darwin'in 1800'lerin ikinci yarısında kaleme aldığı *The Expression of the Emotions in Man and Animals* [*İnsanda ve Hayvanlarda Duyguların İfadesi*] adlı eserinden bu yana pek çok kere incelenmiştir. İnsan ve hayvanlarda duyguların ifadesini ve bu duygular arasında suçluluğu ayrı bir alt başlık altında inceleyen eserde suçluluk duygusu, yüz kızarması kuramıyla ilişkilendirilmiştir. Darwin'e göre insanlar yalnızca büyük ve herkesin haberdar olduğu suçlar nedeniyle değil, ortaya çıkmamış küçük suçlar nedeniyle de suçluluk hissedebilmekte, vicdan azabı çekeebilmekte ve kızarabilmektedir. Fakat özellikle başkaları önünde yapılan ya da başkalarının fark edebileceği hatalar yapmak, diğerlerinin olumsuz değerlendirmelerine muhatap olunacağı düşüncesi doğurarak kızarmayı tetikleyebilmektedir. Kızarmanın derecesi işlenen suçu ya da yapılan hatayı gören-bilen ve ondan şüphelenen kişiye verilen değer oranında değişkenlik göstermektedir. Bununla birlikte Darwin'e göre suçlanan insan, suçlu olup olmamasından bağımsız olarak kızarma tepkisi gösterebilmektedir (Darwin, 2001).

Suçluluk duygusu üzerine yapılan ilk çalışmalar onun biyolojik yönüne dikkat çektiği için evrimsel psikologlar bu duygunun evrensel olup olmadığını incelemiştir. Örneğin Ekman (2012) suçluluğun evrensel bir duygu olabileceğini ancak ifade biçimlerinin çok açık olmaması nedeniyle böyle bir sonuca varmanın henüz mümkün olmadığını belirtmiştir. O, aynı zamanda Darwin ile benzer şekilde, suçluluk duygusu hissetmek için mutlaka başkalarının durumdan haberdar olmasına gerek olmadığını, asıl yargının kişinin kendisi tarafından verildiğini öne sürmektedir. Ayrıca suçluluk duygusunun yakalanma korkusunu beraberinde getirdiğini ve sonunda rahatlamak için kişiyi itirafa yönelttiğini belirtmektedir. Plutchik (2000) ise insan davranışlarının farklı içsel düzenleyicileri olduğunu ve suçluluk duygusunun çeşitli şekillerde deneyimlenebileceğini öne sürmektedir: Örneğin kişi hazla ve korkuyla karışık bir suçluluk duygusu yaşayabileceği gibi (çünkü Plutchik'e göre suçluluk günah kavramıyla ilişkilidir ve bireyler yasaklanmış ya da etik olmayan hazlar yaşadıklarında bu dünyada ya da öldükten sonra cezalandırılacağı korkusu yaşayabilmektedir) öfke, üzüntü ve tiksinti duygularıyla karışık bir suçluluk duygusu da deneyimleyebilmektedir.

Modern psikoloji alanyazını suçluluk duygusunu ele alan yeni kuramsal yönelimler ve araştırmalarla zenginleşmiştir. Örneğin Freud, psikanalitik kuramı ortaya koyarken suçluluk duygusunu dikkatle incelemiştir. O, suçluluğu, saldırganlık dürtüsünün içselleştirilmiş bir biçimde ve vicdan adı altında egoya yönelişi ve ego ile süperego arasındaki gerilim olarak kavramsallaştırmış (Freud, 1999; Amodio, Devine ve Har, 2007; Baumeister ve Alquist, 2009; Wolf, Cohen, Panter ve Insko, 2010); cezalandırılma ihtiyacı ile ilişkilendirmiştir. 1930 yılında kaleme aldığı "*Civilizations and Its Discontents*" [*Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*] isimli yapıtında bireylerin suçluluk duygusu hissetmesine yol açabilecek etmenleri tartışmış ve yazının giriş bölümünde önce bireyin kötü bir şey yapması hâlinde suçluluk duyacağını belirtmiş, ardından eyleme gerek kalmaksızın bireyin sadece kötü bir şey yapmayı aklından geçirmiş olması hâlinde bile -yani niyetten öteye geçmese de- suçluluk duygusu hissedebileceğini ileri sürmüştür. Freud'a göre her iki durumda da birey, bir şeyin kötü olduğunu ve yapılması hâlinde suç teşkil ettiğini bilmektedir. Bu kötü ve suç olan şeylerin dışsal bir belirleyicisi bulunmaktadır ve kişi bu dışsal etkiye iki sebeple boyun eğebilmektedir: Bunlardan birincisi bağımlı olunan kişinin sevgisini kaybetme tehlikesi; ikincisi kendisi için güç figürü olan biri tarafından cezalandırılma tehlikesidir. Kişi açısından her iki duruma da yol açabilecek davranışlar kötüdür. Bu "kötü" olanın suçluluk hissettirmesi, otoritenin içselleştirilmesi ile mümkün olabilmektedir. Otoritenin içselleştirilmesi süperego aracılığıyla gerçekleşmektedir. Ancak zamanla süperego, otoritenin kendisinden bile güçlü konuma geçebilmektedir. Çünkü süperegodan sadece davranışlar değil düşünceler de

gizlenememektedir. Başka bir deyişle kişinin yalnızca yapıp ettikleri değil, niyetlendikleri de süperego'nun denetimindedir. Dolayısıyla suç içerikli bir eylem daha hayata geçmeden - düşünce düzeyindeyken bile- kişiye suçluluk hissettirebilmektedir. Sonuç olarak suçluluk duygusunun, otorite korkusu kadar süperego korkusu nedeniyle de ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. Freud'a göre otorite korkusu, suç içerikli davranıştan kaçınmayı teşvik ederken süperego korkusu bunun da ötesine geçerek ceza ihtiyacını harekete geçirmektedir. Üstelik süperego herşeyi bilen, gören konumunda olduğu için olumsuz eylemi gerçekleştirmekten vazgeçilmesi hâlinde bile suçluluk duygusu hissedilebilmektedir (Freud, 1999).

Psikanalitik yaklaşım Freud'dan sonra da suçluluk duygusu üzerine eğilmeye devam etmiştir. Örneğin H. B. Lewis (1971), tıpkı Freud gibi, suçluluk duygusunu süperego'nun bir fonksiyonu olarak görmektedir. H. B. Lewis'e göre bu fonksiyonun odağı bireyin değerler sisteminin farkında oluşudur ve terapötik alanda etkili müdahalede bulunabilmek için bilinçdışındaki suçluluk duygusunun bilinç düzeyine taşınması gerekmektedir. Psikanalitik yaklaşımın diğer önemli isimleri arasında yer alan Piers ve Singer (1972) ve Nathanson'a (1987) göre ise suçluluk duygusu, süperego tarafından oluşturulmuş sınırların, bir dizi kuralın aşılması veya zorlanması durumunda hissedilen acı verici bir içsel gerilimdir. Kişiyi bu ihlale yönelten; saldırganlık ve yıkıcılık dürtülerini harekete geçiren id'dir. Fakat onlara göre, suçluluk yalnızca duygusal patoloji açısından değil, ego gelişimi, karakter oluşumu ve sosyalleşme açısından da üzerinde önemle durulması gereken duygulardan biridir. Erikson ve Horney de suçluluk duygusu üzerinde duran teorisyen ve araştırmacılar arasında dikkat çekmektedir. Erikson'a (1993) göre insan yaşam döngüsünün üçüncü evresi suçluluk duygusunun gelişimine sahne olmakta ve özerkliği desteklenmeyen çocuk, girişimde bulunduğu konularda suçluluk duygusu deneyimleyebilmektedir. Horney'e (2011) göre ise abartılı ve yersiz bir biçimde kişisel sorumluluk alınması durumunda bireyler yakın çevrelerinde olup biten olumsuz olaylardan ötürü kendilerini suçlayabilmektedir.

Suçluluk üzerine bilişsel psikolojik açıklamalar ve çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin M. Lewis (2007, 2008) suçluluk duygusunu kendilik bilinci duyguları (öz-bilinç duyguları) arasında ele almış ve bu duygunun gelişmesi için (a) kendilik bilincinin gelişmiş olmasına, (b) standart, kural ve hedeflerin bulunmasına ve bunların biliniyor olmasına, (c) bireyin sergilediği davranışları bu standart, kural ve hedeflerle karşılaştırıyor ve bir değerlendirme yapıyor olmasına ve (d) benlikten ziyade davranış odaklı değerlendirmeler yapılmasına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Alanyazındaki bakış açılarından hareketle suçluluk duygusunu yeniden ele alan Tangney (1995) ise suçluluk duygusunu ahlaki davranış ve ihlal durumlarıyla ilişkilendirmiştir. Ayrıca suçluluk duygusu sırasında davranış odaklı değerlendirmeler yapıldığına, içsel bir acı, vicdan azabı ve huzursuzluk hissedildiğine, olayın sonuçları ve tarafları ile karşılaşmaktan endişe edildiğine ve bu nedenle itiraf ya da telafi etme isteği duyulduğuna dikkat çekmiştir.

Son olarak Tracy ve Robins (2004) de suçluluk duygusu üzerine geniş kapsamlı bir değerlendirme yapmıştır. Ortaya koydukları *Kendilik Bilinci Duygularına Yönelik Süreç Modeli*'nde suçluluk duygusunun ortaya çıkması için öz-farkındalık gerektiğini, bu nedenle bu duygunun yaşamın ilk üç yılı içinde geliştiğini, sosyalleşmeye hizmet ettiğini ve bilişsel değerlendirme süreçlerini harekete geçirdiğini belirtmişlerdir. Ayrıca suçluluk duygusunda daha çok olayların sorumluluğunu üstlenmeye dönük içsel atıfların yapıldığını ve yapılan davranışla kimliğin uyumluluk içinde olup olmadığının değerlendirildiğini öne sürmüşlerdir. Bu yönüyle suçluluk duygusunun altında yatan atıf süreçlerine dikkat çekmişlerdir (Szyncer, 2019).

Yukarıdaki kuramsal açıklamalardan anlaşılacağı üzere suçluluk bilişsel, duyuşsal, sosyal ve kültürel bileşenleri olan oldukça komplike bir duygudur ve özellikle kişinin

başkalarının iyi oluşuna değer vermekte yetersiz kaldığı durumlarda gelişebilmektedir (Szyncer, 2019). Kimi zaman patolojik semptomlarla ilişkili olsa da (bkz. Kim, Thibodeau ve Jorgensen, 2011; Muris, Meesters ve Asseldonk, 2018) esasen benlik gelişimine ve sosyal hayatın düzenlenmesine hizmet etmektedir (Muris vd., 2018). Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de suçluluk duygusunu ele alan çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (örn., Akbağ ve Erden-İmamoğlu, 2010; Aslan, 2017; Bugay ve Demir, 2011; Deniz, 2006; Erzi, 2016; Güleç, 2005; İnandilar-Topaç, 2010; Motan, 2007; Özbayrak, 2006; Sarıçam, Akın ve Çardak, 2012; Şahin, 2007) ancak bu kavramı fenomenolojik açıdan inceleyen çalışmalara son derece az rastlanmaktadır (Onat, 2011). Şimdiki araştırma üniversite öğrencilerinden oluşan bir çalışma grubunda suçluluk duygusunu inceleyerek bu duygunun doğasının; sosyal, kültürel, kişisel ve bilişsel dinamiklerinin derinlemesine ve yaşantılar yoluyla incelenmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma üniversite öğrencilerinin suçluluk duygusuna ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda “*Üniversite öğrencilerinin suçluluk kavramına ilişkin üretmiş oldukları metaforlar nelerdir?*”, “*Üretilen metaforlar ortak özellikleri bakımından hangi kavramsal kategoriler altında toplanabilir?*” sorularına yanıt aramaktadır.

Araştırma Deseni

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojiye başvurulmuş ve üniversite öğrencilerinin suçluluk kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler, metafor çalışması yoluyla keşfedilmeye çalışılmıştır. Metaforlar, karmaşık olguları, basit ve anlaşılır bir forma dönüştüren yapılarıyla araştırmacıya güçlü bir zihinsel temsil, bütüncül bir resim ve zengin bir veri kaynağı sunan dilsel formlardır ve son yıllarda sosyal bilimlerde alanındaki araştırmacılar tarafından sıkça kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). “X benzer, çünkü.....” formunda elde edilen metaforlar, yapılan benzetmelerden hareketle incelenen kavramın en temel özelliklerini açıklığa kavuşturabilmektedir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2012-2013 eğitim-öğretim yılında İstanbul’da bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan 278 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların 234’ü (% 84.2) kadın, 44’ü (% 14.8) erkektir. Çalışma grubunun yaş aralığı 18-47, yaş ortalaması 20.63 (S = 3.89)’tür. Katılımcıların 73’ü (% 26.3) birinci sınıf, 90’ı (% 32.4) ikinci sınıf, 71’i (% 25.5) üçüncü sınıf ve 44’ü (% 14.8) dördüncü sınıf öğrencisidir. Ayrıca 18’i düşük (14), 253’ü (% 92.1) orta, 7’si (%2.4) yüksek sosyo-ekonomik düzeye sahip olduğunu bildirmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırma katılımcılarına öncelikle Bilgilendirilmiş Onay Formu sunularak araştırmanın amacı ve katılımcıların hakları konusunda bilgi verilmiştir. Ardından “*Suçluluk duygusu..... gibidir çünkü*” ifadesinin yer aldığı ve yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi gibi özelliklerin sorulduğu kısa bir form sunulmuştur. Formların tamamlanması yaklaşık on dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırma verilerinin analizinde 1) kodlama ve ayıklama, 2) kategori oluşturma, 3) geçerlik ve güvenilirlik, 4) nicel veri analizi için SPSS’e verilerin aktarılması, düzenlenmesi ve analizi ve 5) yorumlama olmak üzere beş aşamalı bir yol takip edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek,

2006). *Kodlama ve ayıklama* işlemleri için katılımcıların doldurdıkları formlar, önce kabaca gözden geçirilmiş ve eksik bilgi olup olmadığı kontrol edilmiştir. Ardından her bir metafor ifadesi dikkatle incelenmiş ve metaforik bir ifade olarak değerlendirilemeyecek olan formlar elenmiştir. Ayıklama sonrasında 116 metafor elde edilmiştir. *Kategori oluşturma* işlemleri için katılımcılar tarafından üretilen metaforlar konusu, kaynağı, konu-kaynak ilişkisi göz önünde bulundurularak içerik analizi ve betimsel analiz yoluyla incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda 3 ana ve 13 alt kategoriye ulaşılmıştır. Her bir metafor ilişkili olduğu kategorinin altına yerleştirilmiştir. *Geçerlik ve güvenilirlik* kontrolü çeşitli yollarla yapılmıştır. Dış geçerliğin sağlanmasında toplanan verilerin ayrıntılı raporlaştırması yapılmış; sonuçlara nasıl ulaşıldığı detaylı bir şekilde açıklanarak geçerlik sağlanmıştır. İç geçerliğin sağlanmasında ise uzman görüşüne başvurulmuştur. Eğitim Bilimleri ve Türk Dili ve Edebiyatı alanlarından toplam beş uzmana metafor ifadelerinin bulunduğu bir liste ve tespit edilen temalar gönderilmiş; onlardan bu metaforları temalara yerleştirmeleri istenmiştir. Uzmanlardan gelen yerleştirmelerle araştırmacının yerleştirmeleri karşılaştırılmıştır. Tutarlılık gösteren metaforlar esas alınarak liste son hâline getirilmiştir. *Verilerin SPSS'e aktarılması, düzenlenmesi ve analizi kısmında* metaforlar SPSS programına aktararak frekans (f) değerleri incelenmiştir. Elde edilen metaforlar ve dâhil oldukları kategoriler tablolastırılarak anlaşılır ve sade bir biçimde raporlanmıştır. Son aşamada elde edilen bulguların yorumlanması yapılmıştır.

3. BULGULAR

Yapılan analizler, suçluluk duygusuna ilişkin metaforların 3 ana kategori ve 13 alt kategoride toplandığını göstermiştir:

1. Suçluluk duygusunun sebeplerine yönelik metaforlar
 - a) Hata yapma
 - b) Norm ihlali
 - c) Olumsuz değerlendirilme
2. Suçluluk duygusunda deneyimlenen sürece yönelik metaforlar
 - a) Davranış ve zarar odaklı değerlendirmeler
 - b) Benlikle ilgili değerlendirmeler
 - c) Pişmanlık
 - d) Vicdani rahatsızlık ve huzursuzluk
 - e) Acı çekme
 - f) Zihin karmaşası
 - g) Yakalanma ve ceza korkusu
 - h) Kurtulma isteği
3. Suçluluk duygusunun sonuçlarına yönelik metaforlar
 - a) İtiraf ve telafi
 - b) Kalıcı iz

Suçluluk Duygusunun Sebeplerine Yönelik Metaforlar

Suçluluk duygusunun sebeplerine yönelik metaforların hata yapma, norm ihlali ve olumsuz değerlendirilme olmak üzere üç alt kategoride toplandığı görülmektedir (Tablo 1):

Hata yapma alt kategorisi incelendiğinde, katılımcıların 5 metafor ürettiği ve üretilen metaforların tekrarlanma sıklığının 1 olduğu görülmektedir. Bu kategoriye ait metaforlardan bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

“Suçluluk duygusu çocuksu davranış gibidir, insan istemedi hata yaptığı için.”

“Suçluluk duygusu kıyamet gibidir çünkü insan bağışlanamaz bir hata yaptığını ve dünyanın sonunun geldiğini hisseder.”

“Suçluluk duygusu hata gibidir, yapılan hatalar sonucu hissedildiği için.”

Yukarıdaki örneklerden hareketle bu alt kategorideki metaforların suçluluk duygusunun hata yapma durumunda ortaya çıktığına işaret ettiği söylenebilir. Bu hatalar, istem dışı oluşabilmekte ve kişiler tarafından kimi zaman bağışlanabilir kimi zamansa bağışlanamaz hatalar olarak algılanabilmektedir.

Tablo 1. Suçluluk Duygusunun Sebeplerine Yönelik Metaforlar

Alt Kategoriler	Metafor Sayısı	Kişi Sayısı
Hata yapma		
Çocuksu davranış (1), hata (1), insan olmak (1), kıyamet (1), bebek (1)	5	5
Norm İhlali		
Kendine ihanet etme (2), pişmanlık (1), trafik işaretleri (1), terk etmek (1)	4	5
Olumsuz Değerlendirilme		
Hor görülme (1), leke (1), boğanın karşısında kırmızı giymiş matador (1), affedilmez bir duygu (1), süt dökmüş kedi (1)	5	5
TOPLAM	14	15

Norm ihlali alt kategorisi incelendiğinde katılımcıların 4 metafor ürettiği ve üretilen metaforların tekrarlanma sıklığının 1-2 arasında değiştiği görülmektedir. En sık tekrarlanan metaforun 2 katılımcı tarafından üretilen “kendine ihanet etme” metaforu olduğu görülmektedir. Bu kategoriye ait metaforlardan bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

“Suçluluk duygusu kendine ihanet etme gibidir, kişi kendi değerlerine ve inançlarına ihanet ettiği için.”

“Suçluluk duygusu trafik işaretleri gibidir, çünkü kurallara uymakla ilgilidir.”

“Suçluluk duygusu pişmanlık gibidir, insan kendini oluşturan değerlerin dışına çıktığı ve o değerlere geri dönmek istediği için.”

Yukarıdaki örneklerden hareketle bu alt kategorideki metaforların kişisel, sosyal ve toplumsal norm ihlallerinin kişide suçluluk duygusu yaratabileceğine işaret ettiği söylenebilir. Başka bir deyişle bu metaforların suçluluk duygusunun bireysel düzlemde değer ve inançlardan, sosyal ve toplumsal düzlemde kurallardan sapma davranışlarıyla ilişkili olduğu düşünülebilir. Bu yönüyle suçluluk hissettiren davranışların bireysel bütünlüğü ya da toplumsal düzeni sekteye uğratma potansiyeli taşıdığı söylenebilir.

Olumsuz değerlendirilme alt kategorisi incelendiğinde, katılımcıların 5 metafor ürettiği ve üretilen metaforların tekrarlanma sıklığının 1 olduğu görülmektedir. Bu kategoriye ait metaforlardan bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

“Suçluluk duygusu leke gibidir, yaptığı şey insanın damgalanmasına yol açacağı için.”

“Suçluluk duygusu affedilmez bir duygudur, insanlar hakkında iyi düşünmeyeceği için.”

“Suçluluk duygusu süt dökmüş kedi gibidir, insan yaptığından pişman olmasa da başkaları ne der diye düşündüğü için.”

Yukarıdaki örneklerden hareketle bu alt kategorideki metaforların suçluluk duygusunun olumsuz değerlendirmeye yol açacak eylemlerde bulunulması hâlinde ortaya çıkabileceğine işaret ettiği söylenebilir. Başka bir deyişle bu metaforik ifadelere dayalı olarak bireylerin, yaptıkları eylemlerden ötürü başkaları tarafından yargılanacağını hissettiği durumlarda suçluluk duygusu deneyimleyebileceği düşünülebilir.

Suçluluk Duygusunda Deneyimlenen Sürece Yönelik Metaforlar

Suçluluk duygusunda deneyimlenen sürece yönelik metaforların davranış ve zarar odaklı değerlendirmeler, benlikle ilgili değerlendirmeler, pişmanlık, vicdani rahatsızlık ve huzursuzluk, acı çekme, zihin karmaşası, yakalanma ve ceza korkusu ve kurtulma isteği olmak üzere sekiz alt kategoride toplandığı görülmektedir (Tablo 2):

Tablo 2. Suçluluk Duygusunda Deneyimlenen Sürece Yönelik Metaforlar

Alt Kategoriler	Metafor Sayısı	Kişi Sayısı
Davranış ve Zarar Odaklı Değerlendirmeler İçimizde ağlayan çocuk (1), bebeğini yanlışlıkla inciten anne (1), metres (1), cinayet (1)	4	4
Benlikle İlgili Değerlendirmeler İstirap (1), şahsi hesaplaşma (1), fırtına (1), ölmüş fare görmek (1), bir bardak suyun içine damlatılmış bir damla mürekkep (1), deprem (2), her şeyi yapabilme hâli (1), kendinde kusur bulma (1), insanın yüzüne vuran soba sıcaklığı (1)	9	10
Pişmanlık Ağır bir yük (2), öfkeyle kalkıp zararlar oturmuş biri (1), pişmanlık (7), uçurumdan atlamak (1), akarsu (1)	5	12
Vicdani Rahatsızlık ve Huzursuzluk Ağrı (4), canavar (1), elma kurdu (12), eziyet (2), kemirgen fare (19), girdap (1), güneşin altında kalmış tereyağı (2), içe oturmuş taş (3), kâbus (3), kara bela (1), kaşıntı (1), rahatsız edici bir yemek (2), sır saklamak (1), sirke (1), tahtakurusu (3), tüm vücudun bir yılan tarafından sarılması (1), vicdan azabı (10), uçurtma (1), sümük (1), huzursuzluk (3), ateşle barutun yan yana gelmesi (1), ayakkabının ayağı vurması (1), buz (1), çıban (1), dar giysi (1), deniz (1), hastalık (9), iç ses (1), kene (1), keskin bıçak (1), sarmaşık (3), tutuşmaya hazır orman (1), uykusuz insan (1), kapana kısılmak (2), bir odadaki kötü kokan çorap (1), düşünce kavgası (1), migren (1)	36	100
Acı Çekme Acı biber (1), ateş (11), ceza (1), diken (4), iğne (2), kıvılcım (1), saplanmış bıçak (1), ısırğan otu (1), acı verici olay (1)	9	19
Zihin Karmaşası Beklenmeyen misafir (1), iki taş arasında sıkışıp kalmak (1), ceset (1)	3	3
Yakalanma ve Ceza Korkusu Borçlu olmak (1), karabulut (1), hapiste olmak (3)	3	5
Kurtulma İsteği Bataklık (1), bir tünele girmek (1), dünyayı yaşanmaz kılan bir yük (1), fiziksel acı (1), fobi (1), küf (1), bir durumdan kurtulmayı isteme hâli (1)	7	7
TOPLAM	76	160

Davranışa ve zarara odaklı değerlendirmeler alt kategorisi incelendiğinde, katılımcıların 6 metafor ürettiği ve üretilen metaforların tekrarlanma sıklığının 1 olduğu görülmektedir. Bu kategoriye ait metaforlardan bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

“Suçluluk duygusu, içimizde ağlayan bir çocuk gibidir, birine maddi ya da manevi zarar verdiğimiz için.”

“Suçluluk duygusu, cinayet gibidir, insan kendisinin ve/veya başkalarının kalbini kırdığı için.”

“Suçluluk duygusu, bebeğini yanlışlıkla inciten anne gibidir, karşısındakinin canını yakacak şekilde davrandığı için.”

Yukarıdaki örneklerden hareketle bu alt kategorideki metaforların suçluluk duygusu sırasında bireylerin, davranışlarının başkalarına zarar verip vermediği yönünde değerlendirmeler yaptığına işaret ettiği söylenebilir. Bu zararlar maddi olabileceği gibi manevi de olabilmektedir.

Benlikle ilgili değerlendirmeler alt kategorisi incelendiğinde, katılımcıların 9 metafor ürettiği ve üretilen metaforların tekrarlanma sıklığının 1-2 arasında değiştiği görülmektedir. En sık tekrarlanan metaforun 2 katılımcı tarafından üretilen “deprem” metaforu olduğu görülmektedir. Bu kategoriye ait metaforlardan bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

“Suçluluk duygusu, deprem gibidir, kişide büyük bir iç yıkıma neden olduğu için.”

“Suçluluk duygusu, kendinde kusur bulma gibidir, kişi yaptığı hatayı kendine mal ettiği için.”

“Suçluluk duygusu, fırtına gibidir, insanın içinden kendisiyle ilgili olumsuz şeyler geçtiği için.”

Yukarıdaki örneklerden hareketle bu alt kategorideki metaforların suçluluk duygusu yaşayan kişinin, yaptığı davranış nedeniyle kendisine yönelik olumsuz değerlendirmeler yapabileceğine işaret ettiği söylenebilir.

Pişmanlık alt kategorisi incelendiğinde, katılımcıların 5 metafor ürettiği ve üretilen metaforların tekrarlanma sıklığının 1-7 arasında değiştiği görülmektedir. En sık tekrarlanan metaforların 7 katılımcı tarafından üretilen “pişmanlık” metaforu ve 2 katılımcı tarafından üretilen “ağır yük” metaforu olduğu görülmektedir. Bu kategoriye ait metaforlardan bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

“Suçluluk duygusu, pişmanlık gibidir, insan yaptığı bir suç olduğunu düşündüğü ve eylemi nedeniyle pişmanlık duyduğu için.”

“Suçluluk duygusu, ağır bir yük gibidir, insan davranışından ötürü pişmanlık duyduğu için.”

“Suçluluk duygusu, akarsu gibidir, asla geriye akmadığı için.”

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, bu alt kategorideki metaforların suçluluk duygusuna pişmanlık duygusunun eşlik edebileceğine gönderme yaptığı söylenebilir.

Vicdani rahatsızlık ve huzursuzluk alt kategorisi incelendiğinde katılımcıların 39 metafor ürettiği ve üretilen metaforların tekrarlanma sıklığının 1-19 arasında değiştiği görülmektedir. En sık tekrarlanan metaforların 19 katılımcı tarafından üretilen “kemirgen fare” metaforu, 12 katılımcı tarafından üretilen “elmadaki kurt” metaforu, 10 katılımcı tarafından üretilen “vicdan azabı”, 9 katılımcı tarafından üretilen “hastalık metaforu”, 4 katılımcı tarafından üretilen “ağrı” metaforu, 3 katılımcı tarafından üretilen “içine oturmuş taş” metaforu, 3 katılımcı tarafından üretilen “kâbus” metaforu, 3 katılımcı tarafından

üretmiş “tahtakurusu” metaforu, 3 katılımcı tarafından üretilen “huzursuzluk” metaforu ve 3 katılımcı tarafından üretilen “sarmaşık” metaforu olduğu görülmektedir. Bu kategoriye ait metaforlardan bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

“Suçluluk duygusu, fare gibidir, insanın içini gizli gizli kemirip sürekli rahatsız ettiği için.”

“Suçluluk duygusu, elmadaki kurt gibidir, insanın içinde kıpırdanıp durduğu, onu içten içe kemirdiği ve vicdanının rahatlamasını engellediği için.”

“Suçluluk duygusu, vicdan azabı gibidir, insana olumsuz bir durumun sonuçlarını yüklediği, sürekli hatasını sorgulattığı ve çözülene kadar insanın içi içini yediği için.”

“Suçluluk duygusu, hastalık gibidir, insanın peşini bırakmadığı ve insan o duygunun etkisi altında kaldığı için.”

“Suçluluk duygusu, sarmaşık gibidir, insanı kendisine hapsedtiği ve gün geçtikçe içinde büyüdüğü için.”

Yukarıdaki örneklerden hareketle bu kategorideki metaforların suçluluk duygusuna vicdan azabı ve huzursuzluk duygusunun eşlik edebileceğine gönderme yaptığı söylenebilir. Söz konusu metafor ifadelerinden anlaşıldığı üzere böyle durumlarda kişi iç huzurunu yitirebilmekte ve giderek artan bir şekilde yaptığı davranışı sorgulayabilmektedir.

Acı çekme alt kategorisi incelendiğinde, katılımcıların 9 metafor ürettiği ve üretilen metaforların tekrarlanma sıklığının 1-11 arasında değiştiği görülmektedir. En sık tekrarlanan metaforların 11 katılımcı tarafından üretilen “ateş” metaforu, 4 katılımcı tarafından üretilen “diken” metaforu ve 2 katılımcı tarafından üretilen “iğne” metaforu olduğu görülmektedir. Bu kategoriye ait metaforlardan bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

“Suçluluk duygusu ateş gibidir, insanı yakıp kavurduğu için.”

“Suçluluk duygusu, diken gibidir, insanın canını gün geçtikçe daha fazla yaktığı için.”

“Suçluluk duygusu, iğne gibidir, insan hatasını hatırladıkça ona battığı için.”

Yukarıdaki örneklerden hareketle bu alt kategorideki metaforların suçluluk duygusu deneyimlendiği sırada kişinin yaptığı hatadan dolayı içsel bir acı çektiğine işaret ettiği söylenebilir. Hissedilen acı, olay her düşünüldüğünde yeniden harekete geçebilmektedir.

Zihin karmaşası alt kategorisi incelendiğinde, katılımcıların 3 metafor ürettiği ve üretilen metaforların tekrarlanma sıklığının 1 olduğu görülmektedir. Bu kategoriye ait metaforlardan bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

“Suçluluk duygusu, beklenmeyen misafir gibidir, geldiğinde insan nasıl davranacağını bilemediği için.”

“Suçluluk duygusu, iki taş arasında sıkışmak gibidir çünkü insan ne yapacağını bilemez.”

“Suçluluk duygusu, ceset gibidir, çünkü insan hiçbir şey düşünemez olur.”

Yukarıdaki örneklerden hareketle bu alt kategorideki metaforların suçluluk duygusu deneyimlediği sırada kişinin ne yapacağını bilemez hâle gelebileceğine işaret ettiği söylenebilir. Böyle durumlarda kişi tam olarak nasıl davranması ya da düşünmesi gerektiği konusunda kendisini bir bocalamanın içinde bulabilmektedir.

Yakalanma ve ceza korkusu alt kategorisi incelendiğinde, katılımcıların 3 metafor ürettiği ve üretilen metaforların tekrarlanma sıklığının 1-3 arasında değiştiği görülmektedir.

En sık tekrarlanan metaforun 3 katılımcı tarafından üretilen “hapiste olmak” metaforu olduğu görülmektedir. Bu kategoriye ait metaforlardan bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

“Suçluluk duygusu, hapiste olmak gibidir, insan cezasını çekmeden içinden kurtulamayacağı için.”

“Suçluluk duygusu, kara bulut gibidir, insan başına her an bir şey geleceğini düşündüğü için.”

“Suçluluk duygusu, borçlu hissetmek gibidir, her an bir alacaklı gelecek gibi hissettirdiği için.”

Yukarıdaki örneklerden hareketle bu alt kategorideki metaforların kişinin suçluluk duygusu hissettiği sırada yakalanma ve cezalandırılma korkusu yaşayabileceğine işaret ettiği söylenebilir. Aynı zamanda bu metafor ifadelerinin kişinin yaptığı davranışın bedelini ödemediği yani cezalandırılmadan hissettiği duygudan kurtulamayacağına gönderme yaptığı düşünülebilir.

Kurtulma isteği alt kategorisi incelendiğinde katılımcıların 7 metafor ürettiği ve üretilen metaforların tekrarlanma sıklığının 1 olduğu görülmektedir. Bu kategoriye ait metaforlardan bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

“Suçluluk duygusu, bir tünele girmek gibidir, insan içinde bulunduğu karanlıktan hemen çıkmak istediği için.”

“Suçluluk duygusu, bataklık gibidir, kaçmaya çalışıldıkça içinden çıkılamadığı için.”

“Suçluluk duygusu, dünyayı yaşanmaz kılan bir yük gibidir, insan o duygudan kurtulmak istediği için.”

Yukarıdaki örneklerden hareketle bu alt kategorideki metaforların suçluluk duygusunun yaşamı zorlaştıran ve kurtulma isteği uyandıran bir deneyim olduğuna işaret ettiği söylenebilir. Söz konusu metafor ifadelerinden anlaşılacağı üzere suçluluk duygusunun ağırlığı kişinin omuzlarına yüklenebilmekte ve kişi bu ağırlıktan olabildiğince çabuk kurtulmak isteyebilmektedir.

Suçluluk Duygusunun Sonuçlarına Yönelik Metaforlar

Suçluluk duygusunun sonuçlarına yönelik metaforların itiraf ve telafi ile kalıcı iz olmak üzere iki alt kategoride toplandığı görülmektedir (Tablo 3):

Tablo 3. Suçluluk Duygusunun Sonuçlarına Yönelik Metaforlar

Alt Kategoriler	Metafor Sayısı	Kişi Sayısı
İtiraf ve telafi Kokmuş et (1), hapiste infazını bekleyen hükümlü (2), ağırlığı gittikçe hafifleyen bir şey (1), annesinin en sevdiği vazoyu kırmış çocuk (1), balon (1), solmaktayken yeniden canlanan çiçek (1), çaresiz kalmak (1), sevilmeyen bir insan (1), vicdan (1)	9	10
Kalıcı İz Ayazda yanmak (1), bir çiçeği dalından koparmak (1), bitmek bilmeyen bir yol (1), çorap söküğü (1), Japon yapıştırıcısı (1), kalbe giren ok (2), koala (1), organ (1), öldürücü virüs (1), sıkışık trafik (1), sıkıştırılmış konserve (1), sönmemiş ateş (1), uzay boşluğunda yol almak (1), uzuv (1), nasır (1), peşinden kovalamak (1), sivri sineğin ısırıldığı yer (1)	17	18
TOPLAM	26	28

İtiraf ve telafi alt kategorisi incelendiğinde katılımcıların 9 metafor ürettiği ve üretilen metaforların tekrarlanma sıklığının 1-2 arasında değiştiği görülmektedir. En sık tekrarlanan metaforun 2 katılımcı tarafından üretilen “hapiste infaz bekleyen hükümlü” metaforu olduğu görülmektedir. Bu kategoriye ait metaforlardan bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

“Suçluluk duygusu, hapiste infazını bekleyen hükümlü gibidir, çünkü ya itiraf edip huzur bulacak ya da kendi kendini yiyip bitirecektir.”

“Suçluluk duygusu, solmaktayken yeniden canlanan çiçeğe benzer, insan hatasının farkına varırsa telafi edebileceği için.”

“Suçluluk duygusu, kokmuş et gibidir, itiraf etmedikçe insanın kalbi çürüdüğü için.”

Yukarıdaki örneklerden hareketle bu alt kategorideki metaforların suçluluk duygusunun kişiyi itirafa ve yapılan hatayı telafiye yöneltebileceğine işaret ettiği söylenebilir. O, aynı zamanda yapılan davranışın yarattığı olumsuz sonuçları gidermek üzere kişide eyleme geçme isteği uyandırabilmektedir.

Kalıcı iz alt kategorisi incelendiğinde, katılımcıların 17 metafor ürettiği ve üretilen metaforların tekrarlanma sıklığının 1-2 arasında değiştiği görülmektedir. En sık tekrarlanan metaforun 2 katılımcı tarafından üretilen “kalbe giren ok” metaforu olduğu görülmektedir. Bu kategoriye ait metaforlardan bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

“Suçluluk duygusu, kalbe giren ok gibidir, insanın aklına geldikçe acı verdiği için.”

“Suçluluk duygusu, bir çiçeği dalından koparmak gibidir, hayatı değiştiren bir duygu olduğu için.”

“Suçluluk duygusu, Japon yapıştırıcısı gibidir, insan içinden kolay kolay söküp atamadığı için.”

Yukarıdaki örneklerden hareketle bu alt kategorideki metaforların suçluluğun unutulması güç bir duygu olduğuna ve kişi üzerinde uzun süreli etkiler (ve hatta silinmez izler) bırakabileceğine işaret ettiği söylenebilir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin suçluluk duygusuna ilişkin algıları metafor analizi yoluyla incelenmiştir. Üniversite yılları birçok öğrencinin ebeveyninden ayrılarak yeni bir sosyal çevre edindiği bir ayrışma ve bireyselleşme dönemidir (Locke, Shilkret, Everett ve Petry, 2015). Beliren yetişkinlik dönemine tekabül eden bu dönem bireylerin dünya görüşlerini, kimlik ve değerlerini inşa ettiği, yeni anlamlı ilişkiler kurmaya yöneldiği (Arnett, 2000), kariyer hedeflerini şekillendirdiği ve kendisine, çevresine ve topluma karşı daha güçlü bir sorumluluk hissettiği (Akpınar ve Dünder, 2015) yeni bir yaşam evresini temsil etmektedir. Dolayısıyla bu dönemde; ahlaki duygular arasında yer alan (Tangney, 1995) ve bireylerin kimlik gelişiminde dikkate değer bir rolü olan suçluluk duygusunun fenomenolojik olarak incelenmesi, duygusal ve sosyal gelişim süreçlerinin daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Şimdiki çalışma üniversite öğrencilerinin suçluluk duygusuna ilişkin bakış açılarını metafor analizi yoluyla inceleyerek onların biyo-psiko-sosyal sağlığını korumayı amaçlayan üniversite psikolojik danışma birimlerinin çalışmalarına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Araştırmada yapılan betimsel analizler, üretilen metaforların önemli bir bölümünün suçluluk sırasında deneyimlenen sürece odaklı olduğunu göstermiştir. Suçluluk duygusu kişinin kendini ve davranışını değerlendirmesine dayanan duygulardan biri (Lewis, 2008) olduğu için üretilen metaforların daha çok yaşantı sürecine odaklı olması beklenen yönde bir bulgudur. Frekansı en yüksek olan metaforlar arasında kemirgen fare, elma kurdu, ateş,

vicdan azabı, hastalık, pişmanlık, ağrı, taş, tahtakurusu, kâbus, huzursuzluk, sarmaşık, diken, kendine ihanet etme, depresyon, ağır yük, eziyet, güneşin altında kalmış tereyağı, kapana kısılmak, iğne ve kalbe saplanmış ok gibi metaforların bulunması bu bulguyu destekler niteliktedir.

Suçluluk duygusunun sebeplerine yönelik metaforlar kategorisi altında hata yapma, norm ihlali ve olumsuz değerlendirilme alt kategorileri bulunmaktadır. *Hata yapma* alt kategorisinde üretilen hata, kıyamet, çocuksu davranış gibi metaforların, suçluluğun bireylerin bilerek ya da bilmeyerek yaptığı büyük ya da küçük hatalar sonucunda hissedilebileceğine işaret ettiği söylenebilir. *Norm ihlali* alt kategorisinde yer alan trafik ışıkları, kendine ihanet gibi metaforların ise bireysel ya da toplumsal normların, kuralların ve standartların ihlaline dikkat çektiği gözlenmektedir. Wolf ve arkadaşlarının (2010) araştırmaları suçluluğun gizli ya da açık kural ihlali ile ilişkili olduğunu desteklemektedir. Buna göre, kimse bilmeseydi kişi bir konuda kabahatli olduğunu biliyorsa suçluluk hissedebilmektedir. Öte yandan suçluluk duygusu sosyal kuralların ihlal edildiğinin düşünüldüğü koşullarda da ortaya çıkabilmektedir. Normatif beklentilerin neler olduğu kültür tarafından belirlendiği için bu beklentilerle uyumlu düşünce ve davranışlar sergilemeyen bireyler açık ya da gizli şekilde suçluluk hissedebilmektedir. Baumeister (2005) ve Lindsay-Hartz'ın (1984) çalışmaları da suçluluğun norm ihlali durumlarında ortaya çıktığını desteklemektedir. Bu normlar ahlaki, dinî, kültürel ya da kişisel olabilmektedir. Blavier ve Glenn (1995) suçluluğun özellikle ahlaki ya da etik standartlarla ilişkili olduğunu göstermektedir. *Olumsuz değerlendirilme* alt kategorisinde ortaya konulan leke, süt dökmüş kedi, boğanın karşısında kırmızı giymiş matador gibi metaforların suçluluk duygusunun başkaları tarafından olumsuz değerlendirilme durumlarında gelişebileceğine işaret ettiği söylenebilir. Alanyazında yürütülen çalışmalar da suçluluk duygusunun algılanan sosyal değerlendirmelerle ilişkili olduğunu göstermektedir (Darwin, 2001; Hynie, MacDonald, Marques, 2006). Örneğin Goffman'ın (1956) çalışmaları bireylerin başkalarının görüşlerinden etkilendiğini; Tracy ve Robins'in (2004) çalışmaları bireylerin, başkalarının, özellikle de önem verdikleri insanların gözlerinde itibarını kaybetmekten endişe duyduğunda suçluluk duygusu hissettiğini desteklemektedir.

Suçluluk duygusunda deneyimlenen sürece yönelik metaforlar kategorisi davranışa ve zarara odaklı değerlendirmeler, benlikle ilgili değerlendirmeler, pişmanlık, vicdani rahatsızlık ve huzursuzluk, acı çekme, zihin karmaşası, yakalanma ve ceza korkusu ve kurtulma isteği alt kategorilerinden oluşmaktadır. *Davranışa ve zarara odaklı değerlendirmeler* alt kategorisinde yer alan cinayet, bebeğini yanlışlıkla inciten anne, içimizde ağlayan çocuk gibi metaforların suçluluk sırasında deneyimlenen maddi ve manevi zarar odaklı değerlendirmelere işaret ettiği söylenebilir. H. B. Lewis (1984), Tangney ve arkadaşları (1995) ve M. Lewis'in (2008) çalışmaları da suçluluğun davranışa ve verilen zarara odaklı değerlendirmelerle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Baumeister'ın (2005) çalışmaları ise bireylerin sevdikleri ve önemsedikleri insanlara karşı bir suç işlemeleri ya da onlara zararı dokunacak bir davranışta bulunmaları hâlinde daha fazla suçluluk hissettiğine dikkat çekmektedir. *Benlikle ilgili değerlendirmeler* alt kategorisinde yer alan kendinde kusur bulma, fırtına, ölmüş fare görmek, bir bardak suyun içine damlatılmış bir damla mürekkep gibi metaforların, suçluluk hissettiren davranışın kişiyi, benliğin bütününe yönelik genellemeler yapmaya sevk edebileceğine işaret ettiği söylenebilir. Benzer şekilde kaynağını doğa olaylarından alan depresyon metaforunun da suçluluk duygusu sırasında bireyin içinde meydana gelen büyük yıkıma gönderme yaptığı düşünülebilir. Bu bulgu alanyazından farklı bir noktaya dikkat çekmektedir. Zira alanyazında suçluluk duygusunun davranışa odaklı, utanç duygusunun benliğin bütününe odaklı değerlendirmelere yol açtığı belirtilmektedir (H.B. Lewis, 1971; M. Lewis, 2007, 2008; Tangney, 1995). Oysa şimdiki çalışmada ortaya çıkan bulgu, bireylerin suçluluk duygusunda da topyekûn bir benlik değerlendirmesi yapılabileceğini işaret etmektedir. Bu bulgu, kültüre

özgü bir bulgu olabileceği gibi bazı hataların hem suçluluk hem de utanç duygularını tetikleyen bir yapıda olması ya da suçluluk ve utancın ayrıştırılması güç iki duygu olmasıyla ilgili olabilir. Daha kapsamlı bilgi edinmek amacıyla geniş çalışma gruplarıyla bu yönde araştırmalar yapmak faydalı olacaktır.

Pişmanlık alt kategorisinde yer alan ağır bir yük, akarsu, öfkeyle kalkıp zararlar oturmış biri gibi metaforların suçluluk duygusu deneyimlendiği sırada pişmanlık duygusunun ona eşlik edebileceğine işaret ettiği söylenebilir. Alanyazındaki bulgular da pişmanlık ve suçluluğun ilişkili duygular olduğunu desteklemektedir (Abe, 2004). Örneğin Roseman, Wiest ve Swart (1994) tarafından yapılan bir araştırmada suçluluk duygusunda olduğu gibi pişmanlık duygusunda da yaşanan durumu bir hata olarak değerlendirme ve ortaya çıkan sonucu düzeltmek için ikinci bir şans dileme arzusunun yüksek olduğu saptanmıştır. Freud (1999) ise pişmanlık durumunu, suçluluğun bilinç düzeyinde algılanışının bir ürünü olarak görmektedir.

Vicdani rahatsızlık ve huzursuzluk alt kategorisinde yer alan kemirgen fare, elma kurdu, vicdan azabı, hastalık, tahtakurusu, kâbus, taş, ağrı gibi metaforların suçluluğun bireyi içten içe yiyen, onda vicdan azabı ve huzursuzluk yaratan bir duygu olduğuna işaret ettiği söylenebilir. Buna göre, suçluluk hisseden bireylerin, yanlış bir şey yaptığını düşünerek vicdan azabı ve huzursuzluk hissetmesi muhtemeldir. Smith, Webster, Parrott ve Eyre (2002) da araştırmalarında suçluluk duygusuna vicdan azabı ve kendini suçlamanın eşlik ettiğini bulgulamıştır. Araştırma sonuçlarına göre bireyler ahlaki bir inancı ihlal ettiklerinde, başkalarına zarar veren davranışlarda bulduklarında ya da yanlış bir şey yaptıklarını düşündüklerinde -kimse bilmeseyse bile- bu davranışlarından ötürü vicdan azabı çekebilmekte ve suçluluk hissedebilmektedir.

Acı çekme alt kategorisinde yer alan acı biber, ateş, diken, iğne, kıvılcım, saplanmış bıçak, ısırılan otu ve acı verici olay gibi metaforların suçluluğun acı verici bir duygu olduğuna işaret ettiği söylenebilir. Bu kategoride en yüksek frekansa sahip olan metafor ateş metaforudur ve içeriği itibarıyla suçluluğun, içsel bir acı yaşattığına dikkat çekmektedir. Literatürde utanç duygusunun suçluluk duygusundan daha acı verici olduğu bilinmekle birlikte (Tangney ve Dearing, 2002; Lewis, 1984; Fang ve Chiou, 2007), bu araştırma kapsamında dikkate değer sayıda katılımcının suçluluğun acı verici yönüne değindiği görülmüştür. Bu acıyla paralel şekilde bireylerin suçluluk duygusundan kurtulma isteğinin de çeşitli metaforlar yoluyla ifade edildiği görülmüştür. *Kurtulma isteği* alt kategorisinde üretilen bataklık, bir tünele girmek, fobi, dünyayı yaşanmaz kılan bir yük vb. metaforların bireylerdeki bu suçluluk duygusundan kurtulma isteğine işaret ettiği gözlenmektedir.

Zihin karmaşası alt kategorisinde üretilen beklenmeyen misafir, iki taş arasında sıkışıp kalmış olma, ceset vb. metaforların ise suçluluk sırasında deneyimlenebilecek kafa karışıklığına işaret ettiği söylenebilir. Zihin karmaşası, alt kategorisinden hareketle bir suç işlediklerini, önemli bir kuralı çiğnediklerini ya da birilerini incittiklerini fark eden bireylerin önce ne yapacaklarını bilemediklerini ve bir bocalama yaşadıklarını söylemek mümkündür. Bununla birlikte *yakalanma ve ceza korkusu* alt kategorisinde üretilen borçlu olma, kara bulut, hapiste olma metaforlarının suçluluk duygusuna yapılan davranışın açığa çıkmasından ve buna bağlı olarak cezalandırılmaktan duyulan bir korkunun eşlik ettiğine işaret ettiği söylenebilir. Bu bulgulardan hareketle, suçluluk duygusu sırasında bireylerin yaptıkları eylem nedeniyle cezalandırılma korkusu yaşayabileceği ve başlarına her an bir şey geleceği gibi tedirgin hissedebileceği söylenebilir. Biaggio (1969) ve Grinder ve McMichael (1963) tarafından yapılan araştırmalar da dışsallaştırılmış suçluluğa ceza ve cezalandırılma korkusunun eşlik ettiğini ortaya koymuştur. Giddens'a (2010) göre, suçluluk duygusunda odaklanılan asıl nokta, davranışın ceza gerektirip gerektirmediği ile ilgilidir. Psikanalitik görüşe göre, suçlu hisseden insanlar cezalandırılmak istemektedir (Freud, 1999). Oysa

Baumeister'a (2005) göre bireyler suçlu hissetseler de cezalandırılma isteği içinde değildir. Aksine bu insanlar suçluluk hissettiren durumla ilgili affedilmeyi ya da en azından hoş görülme beklemektedir.

Son olarak *suçluluk duygusunun sonuçlarına yönelik metaforlar* kategorisi itiraf ve telafi ve kalıcı iz alt kategorilerinden oluşmaktadır. *İtiraf ve telafi* alt kategorisinde yer alan balon, kokmuş et, hapiste infazını bekleyen hükümlü, solmakta olan ve yeniden canlanan çiçek gibi metaforların suçluluk yaşantısı sonucunda kişinin varolan durumu düzeltmeye dönük eylemlere yönelebileceğine işaret ettiği söylenebilir. Üretilen metafor ifadelerinde itirafın, kişinin taşıdığı duygusal yükü hafifletebileceğine değinilmiş ve itiraf etmediği sürece kişinin bu duygudan kurtulmasının mümkün olamayacağı belirtilmiştir. Roseman ve çalışma arkadaşları (1994) tarafından yapılan çalışmalar da bireylerin yanlış bir şey ya da yapmamaları gereken bir şey yaptıklarında herşeyi mahvettiklerini düşündüklerini, kendilerini cezalandırdıklarını, özür dilediklerini ve kabahatlerini affettirmeye çalıştıklarını ortaya koymuştur. Baumeister, Stillwell ve Heatherton'a (1994) göre kişi, suçluluk hissettiğinde karşısındaki kişiyle arasındaki ilişkiyi onarmaya çalışmakta ya da en azından suçluluk duygusunu kısmen de olsa hafifletecek şekilde özür dilemektedir. Son olarak *kalıcı iz* kategorisinde üretilen kalbe giren ok, nasır, Japon yapıstırıcısı, koala, sivrisineğin ısırıldığı yer, sönmemiş yanardağ gibi metaforların suçluluk duygusunun kişinin içinden kolay kolay atamayacağı bir duygu olduğuna gönderme yaptığı; ayazda kalmak, bir çiçeği dalından koparmak gibi metaforlarınsa suçluluğun kişinin içinde bazı şeyleri değiştirebileceğine işaret ettiği söylenebilir. Roseman ve çalışma arkadaşları (1994) tarafından yapılan çalışmalarda da benzer şekilde bireylerin otobiyografik belleğinde suçluluk hissettiren olayların bilgisinin kayıtlı olduğu, yani suçluluk yaşatan olayların unutulmadığı sonucu bulgulanmıştır.

Bu araştırmanın nitel bir araştırma metodolojisine dayalı olarak tasarlanmış olması, daha zengin ve derinlikli bulgular elde edilmesine ve Türkçe alanyazının suçluluk duygusu açısından genişlemesine katkıda bulunmuştur. Bununla beraber çalışma grubunun yalnız üniversite öğrencilerinden oluşması araştırmanın bir sınırlılığı olarak görülebilir. Ancak bu sınırlılık çalışmanın homojen bir grup üzerinde yürütülmesini mümkün kıldığından, kendi içinde çalışmanın güçlü yönünü de oluşturmaktadır. Zira bu yön beliren yetişkinlik döneminde bulunan katılımcıların suçluluk duygusu konusundaki ortak algılarının derinlemesine araştırılmasına imkân vermiştir.

KAYNAKÇA

- Abe, J. A. (2004). Shame, guilt, and personality judgment. *Journal of Research in Personality*, 38(2), 85-104.
- Akbağ, M. ve Erden-İmamoğlu, S. (2010). Cinsiyet ve bağlanma stillerinin utanç, suçluluk ve yalnızlık duygularını yordama gücünün araştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(2), 651-682.
- Akpınar, G. ve Dünder, H. (2015). Üniversite gençliği döneminin gelişimsel özellikleri ve psikolojik zorlukları. F. Yurtseven ve M. Paker (Ed.), *Üniversite psikolojik danışmanlık el kitabı* (s. 17-45) içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Amodio, D. M., Devine, P. G. ve Har, E. (2007). A dynamic model of guilt: Implications for motivation and self-regulation in the context of prejudice. *Psychological Science*, 18(6), 524-530.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480.

- Aslan, M. (2017). *Üniversite öğrencilerinde erken dönem uyumsuz şemaların suçluluk ve affetmeyi yordaması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Baumeister, R. F. (2005). *The cultural animal: Human nature, meaning, and social life*. New York, NY: Oxford University Press.
- Baumeister, R. F. ve Alquist, J. L. (2009). Is there a downside to good self-control? *Self and Identity*, 8(2-3), 115-130.
- Baumeister, R. F., Stillwell, A. M. ve Heatherton, T. F. (1994). Guilt: An interpersonal approach. *Psychological Bulletin*, 115(2), 243-267.
- Biaggio, A. M. (1969). Internalized "versus" externalized guilt: A cross-cultural study. *Journal of Social Psychology*, 78(1), 147-149.
- Blavier, D.C. ve Glenn, E. (1995). The role of shame in perceptions of marital equity, intimacy and competency. *The American Journal of Family Therapy*, 23(1), 73-82.
- Bugay, A. ve Demir, A. (2011). The psychometric properties of the Turkish Version of Trait Shame and Guilt Scale. *Eurasian Journal of Educational Research*, 45, 17-30.
- Darwin, C. (2001). *İnsan ve hayvanlarda beden dili*. (O. Tuncay, Çev.). İstanbul: Gün Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1872)
- Deniz, M. E. (2006). Ergenlerde bağlanma stilleri ile çocukluk istismarları ve suçluluk-utanç arasındaki ilişki. *Eurasian Journal of Educational Research*, 22, 89-99.
- Ekman, P. (2012). *Yalan söylediğimi nasıl anladın? Yüz ifadelerinden duyguları ve düşünceleri okumak*. (E. İ. Akter, Çev.). İstanbul: Okuyan Us. (Orijinal çalışma basım tarihi 2003)
- Erikson, E. (1993). *Childhood and society*. London, UK: Paladin Grafton Books. (Orijinal basım tarihi 1951)
- Erzi, S. (2016). *Genç yetişkinlerin olumlu sosyal davranışlarının, suçluluk duyguları, olumlu sosyal ahlaki muhakemeler ve ahlaki benlik özellikleri bakımından incelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Fang, S. C. ve Chiou, A. (2007). Research proposal on the study of moral emotions and moral behavior with applications on cross cultural business ethics. *Proceedings of the 13th Asia Pacific Management Conference*, Australia, 1314-1321.
- Freud, S. (1999). *Uygarlık din ve toplum*. (4. baskı) (S. Budak, Çev.). Ankara: Öteki Ajans. (Orijinal çalışma basım tarihi 1930 [1929])
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve bireysel kimlik: Geç modern çağda benlik ve toplum*. (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1991)
- Goffman, E. (1956). Embarrassment and social organization. *American Journal of Sociology*, 62(3), 264-271.
- Grinder, R. E. ve McMichael, R. E. (1963). Cultural influence on conscience development: Resistance to temptation and guilt among Samoans and American Caucasians. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66(5), 503-507.
- Güleç, N. (2005). *Depresyonda utanç, suçluluk, öfke ve kendilik değeri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Horney, K. (2011). *Nevrozlar ve insan gelişimi: İnsanın kendini gerçekleştirme mücadelesi*. (E. Erbatur, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1950)

- Hynie, M., MacDonald, T. K. ve Marques, S. (2006). Self-conscious emotions and self-regulation in the promotion of condom use. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(8), 1072-1084.
- İnandılar-Topaç, H. (2010). *Shame-pronenes vs guilt pronenes and their relationship to attributional styles, coping strategies and depressive symptom levels of university students* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kim, S., Thibodeau R. ve Jorgensen, R. S. (2011). Shame, guilt, and depressive symptoms: a meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 137(1), 68–96.
- Lewis, H. B. (1971). Shame and guilt in neurosis. *Psychoanalytic Review*, 58(3), 419-438.
- Lewis, H. B. (1984). Freud and modern psychology: The social nature of humanity. *The Psychoanalytic Review*, 71(1), 7-26.
- Lewis, M. (2007). Early emotional development. A. Slater ve M. Lewis (Ed.), *Introduction to infant development (2. bsm.)* (s. 216-232) içinde. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Lewis, M. (2008). Self-conscious emotions: Embarrassment, pride, shame, and guilt. M. Lewis ve J. M. Haviland-Jones (Ed.). *Handbook of Emotions (3. bsm.)* (s. 742-756) içinde. New York, NY: Guilford Press.
- Lindsay-Hartz, J. (1984). Contrasting experiences of shame and guilt. *American Behavioral Scientist*, 27(6), 689-704.
- Locke, G. W., Shilkret, R., Everett, J. E., ve Petry, N. M. (2015). Interpersonal guilt and substance use in college students. *Substance Abuse*, 36(1), 113-118.
- Motan, İ. (2007). *Recognition of self-conscious emotions in relation to psychopathology* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Muris, P., Meesters, C. ve Asseldonk, M. (2018). Shame on me! Self-conscious emotions and Big-Five personality traits and their relations to anxiety disorder symptoms in young, non-clinical adolescents. *Child Psychiatry and Human Development*, 49(2), 268-278.
- Nathanson, D. L. (1987). *The many faces of shame*. New York, NY: Guilford Press.
- Onat, O. (2011). Genç yetişkinlerin ahlaki kimliklerinin incelenmesine yönelik nitel bir araştırma (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özbayrak, C. (2006). *Türkiye örneğinde duygular ve bilişsel-duygu değerlendirme süreci* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Piers, G. ve Singer, M. B. (1972). *Shame and guilt: A psychoanalytic and a cultural study*. New York, NY: W. W. Norton & Company.
- Plutchik, R. (2000). *Emotions in the practice of psychotherapy: Clinical implications of affect theories*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Roseman, I. J., Wiest, C. ve Swart, T. S. (1994). Phenomenology, behaviors, and goals differentiate discrete emotions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(2), 206-221.
- Sarıçam, H., Akın, A. ve Çardak, M. (2012). Hatayla ilişkili Utanç ve Suçluluk Duygusu Ölçeği Türkçe Formu'nun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Civil Academy Journal of Social Sciences*, 10(1-2), 235-247.

- Smith, R. H., Webster, J. M., Parrott, W. G. ve Eyre, H. L. (2002). The role of public exposure in oral and nonmoral shame and guilt. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(1), 138–159.
- Szyzner, D. (2019). Forms and functions of the self-conscious emotions. *Trends in Cognitive Sciences*, 23(2), 143-157.
- Şahin (2007). *Çocuk yetiştirme tarzları ve benlik düzenleme farklılıklarının kendilik-bilinci duygusal eğilimleriyle ilişkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Tangney, J. P. (1995). Shame and guilt in interpersonal relationships. J. P. Tangney ve K. W. Fischer (Ed.), *Self-conscious emotions: The psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride* (s. 114-142) içinde. New York: Guilford Press.
- Tangney, J. P. ve Dearing, R. L. (2002). *Shame and guilt*. New York, NY: Guilford Press.
- Tracy, J. L. ve Robins, R. W. (2004). Putting the self into self-conscious emotions: A theoretical model. *Psychological Inquiry*, 15(2), 103-125.
- Wolf, S. T., Cohen, T. Y., Panter, A. T. ve Insko, C. A. (2010). Shame-proneness and guilt-proneness: Toward the further understanding of reactions to public and private transgressions. *Self and Identity*, 9(4), 337-362.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.